

המערכה על סטלינגרד

מרשל ו. צ'ויקוב
זכרונות ולקחים

אל"ח ג. מרדני



רקע

בחודשים נובמבר-דצמבר 1941 נבלמו הגרמנים בשערי מוסקבה, ומסע ה"בליץ" הפך למלחמת התשה הדורכת במקום. החזית הגרמנית, בעומקה של ברית-המועצות, השתרעה על פני 3,700 ק"מ, מחופי הים הבלטי בצפון ועד לחופי הים השחור בדרום.

לקראת 1942 שינה היטלר את מטרותיו הראשונות: במקום הישג מדיני-צבאי במוסקבה, העדיף את הריוח הכלכלי שקיוה למצוא בשדות הנפט של הקוקו.

לשם כך ערך את תכנית המתקפה הגרמנית בחזית הדרומית, מבצע "בלאו", שהתבססה על שני מאמצים: קבוצת הארמיות A במאמץ עיקרי, במטרה לחדור עמוק אל תוך הקוקו ולהשתלט על משאבי הנפט; קבוצת הארמיות B — ובתוכה הארמיה ה-6 של פון-פאולוס כמאמץ משני — במגמה לאבטח את האגף הצפוני של קבוצת הארמיות A, על-ידי השמדת הכוחות הסובייטיים באיזור הדון.

בתכנית זו לא נועד לסטלינגרד מקום מכריע. המטרה העיקרית של הגרמנים בהשתלטות על העיר היתה לחסום את הוולגה וכן לחסום דרכי תחבורה אחרות מהדרום העשיר אל מוסקבה. מלבד אלה — לשחק את התעשייה המפותחת בעיר עצמה. לצרכים אלה לא היה הכרח שיחייב לכבוש פיסית את העיר; ניתן היה להשיג מטרות אלה גם על-ידי כיתורה וניטרולה באש בלבד.

במבצע "בלאו" החלו בחודש יוני 1942 כ-100 דיביזיות. בתחילה השיגה המתקפה הישגים מרשימים: קבוצת הארמיות A חדרה עמוק אל הקוקו והכוחות הסובייטיים באיזור הדון הושמדו ברובם.

אולם לקראת סוף יולי חל מפנה. היטלר החליט להעביר את מרכז הכובד של המתקפה מהקוקו לסטלינגרד. הוא קבע שבגורל הקוקו ייחרץ בעיר-מפתח זו. ב-23 באוגוסט הגיעו כוחות השריון הגרמניים הקדמיים אל מבואותיה הצפוניים של סטלינגרד ו"טבלו רגליהם" בוולגה.

תפקדת הארמיה ה-62 בסטלינגרד



החלטת ההנהגה הסובייטית היתה נחושה: להגן על העיר בכל מחיר ולא לסגת. הוקמה לשם כך חזית מיוחדת (שהקבילה לקבוצות הארמיות שבמערב), אשר חלשה על העיר וסביבותיה, ובה ארמיות מספר — אחת מהן הארמיה ה-62, אשר פעלה בעיר עצמה, ומפקדה, בחודשי ההכרעה ההם, היה הגנרל וסילי צ'ויקוב. בין פון-פאולוס וצ'ויקוב התפתח מאבק לחיים או למות.

המתקפה העיקרית של הגרמנים החלה במחצית ספטמבר; פון-פאולוס תקף עם 14—8 דיביזיות מול כ-8—5 דיביזיות של הארמיה ה-62. חלקים שונים של השטח הבנוי נכבשו, והחל קרב ללא חזית וללא עורף, קרב על גגות וחלונות ובתוך מרתפים ומחילות. ההישגים היו זעומים, ועלו לשני הצדדים במחיר גבוה של חי-אדם וציוד.

היטלר העתיק אל העיר כוחות נוספים מהגזרות השכנות והחליש את האגפים במידה מסוכנת. דבר זה היה אולי משתלם בדיעבד לוא נפלה סטלינגרד.

אולם העוצמה הסובייטית הלכה וחזקה. ב-19 בנובמבר פתחו הכוחות הסובייטיים במתקפה רבתה, ובתנועת מלקחיים ענקית פרצו את אגפיו החלשים של המערך הגרמני מול סטלינגרד. הארמיה של פון-פאולוס ונספחיה, שה"כ כ-300,000 חיילי ה"ציר" ובהם 200,000 גרמנים, כותרה והחלה להיאבק על חייה. היטלר אסר בחומרה נסיגה כל שהיא.

ב-25 בנובמבר ניסה פון-מנשטיין, מפקד קבוצת הארמיות המיוחדת, להבקיע דרך בעד טבעת הכיתור של הסובייטים כדי לחלץ את הכוחות המנותקים. אולם פון-פאולוס, נאמן לפקודת היטלר "לא לסגת", לא עשה כל נסיון לפרוץ החוצה. הסיכוי האחרון הוחמק, וגסיסת הכוחות, בלחץ החורף הנורא והעוצמה הסובייטית המתגברת, נמשכה. ב-31 בינואר 1943 נכנע פון-פאולוס.

משקלה של המפלה בסטלינגרד היה מעבר לשיקולים צבאיים בלבד. סיכויי הגרמנים לנצחון במלחמה כבר אבדו עם כניסת ארצות-הברית למלחמה ועם כשלונם בסביבות מוסקבה. עתה נמחו גם סיכוייהם להשיג שלום בתנאים סבירים. הדרך עד סוף המלחמה היתה עוד ארוכה ורב-תסבל ויסורים לכל העמים והארצות, אולם לא היה עוד ספק במפלתם המוחצת של הגרמנים.

הספר ומחברו

בספרו של צ'ויקוב שני חלקים עיקריים. בראשון (שהוא גם היותר גדול) מתאר המחבר את השתלשלות המאורעות מאז הגיעו אל החזית ואחרי-כך את קבלת הפיקוד על הארמיה ה-62 ואת התפתחות הקרבות בעיר, בעיקר בחודשים המכריעים ספטמבר-אוקטובר 1942, בהם היתה המתקפה הגרמנית במלוא עוצמתה. אגב תיאור הקרבות אף מנתח צ'ויקוב ומסביר את שיקוליו, את התנהגותו ואת השיטות הטקטיות בהן פעלו כוחותיו. תיאורים אלה גדושים אהבה לחייליו ורצופים זכרונות של שמחה וצער מאותם ימים קשים. את חלקו השני של הספר מקדיש צ'ויקוב לניתוח טקטי של

* The Battle for Stalingrad — Marshal Vasili Ivanovich Chuikov; Holt, Rinehart and Winston — 1964.



חיילים גרמניים בקרב רחוב

לא היה לגייסות הסובייטיים מקום לתמרון. ההגנה הייתה חייבת להיות עיקשת ללא כל נסיגה וויתור על שטח, ולוא גם באופן זמני. התפתח מאבק רווי דם ואש על כל בית ורחוב. בתוך שטח קטן פעלו כוחות גדולים והתפתחו קרבות פנים-אל-פנים, בהם נודעה חשיבות עצומה ללוחם הבודד ולטקטיקה הזעירה. בהמשך הרשימה נעמוד בקצרה על חלק מהלקחים, מהמסקנות ומשיטות הפעולה של הארמיה ה-62.

בתים חזקים - כשטחים חיוניים ורחובות - כשטחי השמדה

כבר בימים הראשונים ללחימה הכיר הפיקוד הסובייטי בשוני שבין לחימה בשטח פתוח לבין לחימה בשטח בנוי: „לחימה בעיר“, כותב צ'ז'יקוב, „היא מיוחדת במינה. חורצים את גורלה המיומנות, הכוחות הנפשיים והמהירות. הבתים בעיר הם, בבחינת שוברי גלים. הם מפצלים את עוצבות האויב המתקדמות ומאלצים אותן לנוע ברחובות. לכן אנו נאחזים בעקשנות בבתים חזקים וממקמים בהם כוחות קטנים בהגנה היקפית למקרה של כיתור“ (עמ' 146). „המאבק היה למען בתים ובתוך הבתים — לזכות במרתף, בעוד חדר ופינה נוספת במסדרון“ (עמ' 146). גם הגרמנים למדו לקחים אלה, ולאחר כמה נסיונות מרים אימצו אף הם את אותה השיטה. בספרו על ההתנגדות העיקשת והתוקפנית של הגרמנים, כאשר היוזמה בחזית כולה עברה לידי הסובייטים, כותב צ'ז'יקוב: „בלומדו מתוך נסיון מר, שבתנאי עיר אין אפשרות טקטית, לא רק לתקוף אלא גם להגן בחזית רצופה בחפירות, ניצול האויב עד למכסימום את המבנים החזקים והגדולים ואת קומות המרתף בבתי המגורים כצומתי-התנגדות, שאותם התיקשנו מאוד לכבוש“ (עמ' 246). ושוב ברצונו להבהיר, ללא צל של ספק, שבלוחמה בעיר היעדים החיוניים הם הבתים, הוא כותב: „לאחר שהאויב התבסס היטב בעיר, נערכה הלחימה על בתים, מבנים וקבוצות בתים. הקרב נערך, אם ארצה

שיטות הלחימה, מבנה הכוחות, דרכי הפעלתם וכן פיתוחם והתפתחותם תוך כדי הקרבות. אמנם, פה ושם הוא חוזר על הסברים שכבר הביא בחלק הראשון, אך אין בכך פגם, כיון שהם מלווים בדוגמאות ובסיפורים שונים מלאי עניין וחיות.

ספרו של צ'ז'יקוב מרים תרומה חשובה להבהרת האפופיאה של סטלינגרד. אמנם, הסופר מתאר את המאורעות בעיניים סובייטיות סובייקטיביות. הוא מרומם את החייל הסובייטי בחזית ופורע מס להיררכיה הפוליטית-הקומוניסטית, אשר תמכה בו בימים קשים ובמצב של כמעט לאתר יאוש. אך עם זאת, אין מפקד סטלינגרד מעלים מהקורא שגיאות, כשלונות ומחדלים של חיילים, מפקדים ושל המכונה הצבאית הסובייטית כולה. צ'ז'יקוב נוקב במספרים הכבדים של האבדות (אך נמנע מלתת סיכום כולל) ואינו מפחית מההישגים ומהיכולת שגילו הגרמנים במערכה. וכך, על אף חד-צדדיותו בשטחים אחרים, מהווה הספר נכס היסטורי רב-ערך להבנת התפתחות הקרב, שהיה (יחד עם ההתפתחויות בחזיתות אחרות במערב ובמזרח-הרחוק) אבן-פנה לנצחון בעלות-הברית. פרקים רבים בספר הם גם חומר לימוד מעמיק ויסודי בתורת הפיקוד והטקטיקה הצבאית של לוחמה בשטח בנוי. צ'ז'יקוב עצמו מתגלה בספר כמפקד נועז, עיקש ותוקפן. הוא מגיע לסטלינגרד לאחר נסיון קצר בלבד בלחימה בגרמנים, ולומד על בשר חייליו במהירות ובאכזריות רבה את מהות המלחמה החדשה, כלי נשקה ואורחותיה.

צ'ז'יקוב מפיק לקחים מכל קרב ומסיק מסקנות מכל התנגשות. בטחונו העצמי הולך וגדל ועמו תוקפנותו, שלא נפגמה אף בימים הקשים ביותר. תחת הנהגתו הוכיחו הגייסות סבילות, עקשנות ונכונות לעמוד בפני כל מהלומה קשה ולגייס כוחות נפשיים חדשים.

אומץ-לב אישי ואחריות פיקודית עמוקה מאפיינים, בתאורו של צ'ז'יקוב, את התנהגות המפקדים וקציני-המטה במפקדת הארמיה, בדיביזיות ובביחידות. את זכרונותיה רשמיו ולקחיו האסטרטגיים והטקטיים ממערכת סטלינגרד מעלה צ'ז'יקוב בספרו, בכתיבה נעימה למקרא, מעניינת, מרתקת ומאלפת.

המשימה

ביום התמנותו כמפקד הארמיה ה-62, המגינה על סטלינגרד, שאלה את גנרל צ'ז'יקוב מועצת המלחמה של החזית: „כיצד מבין הגנרל את תפקידו?“ תשובתו: „אין אנו רשאים למסור את העיר לידי האויב, כיון שהיא בעלת חשיבות עליונה לנו ולעם הסובייטי כולו. כניעתה תערער את רוח האומה. יינקטו כל האמצעים האפשריים כדי למנוע את נפילת העיר. רק אחת מבקש אני ברגע זה: אל תסרבו לי כאשר אזקק לכם ולעזרתכם, ואני נשבע שאחזיק מעמד. אנו נשמור על העיר או נמות בהגנתה.“

השטח החיוני להגנת העיר היה הוולגה. שליטת האויב על הנהר הייתה מונעת מעבר תגבורות ואספקה אל אזורי הלחימה ממערב לנהר ומקשה על פינוי נפגעים מהם. היה הכרח להשמיד כל כוח אויב אשר הצליח להתקרב אל שפת הנהר.

להתבטא בצורות, על הקרקע, מעליה ומתחתיה: בחדרים, בעליות, על הגגות, במרתפים ובחורבות... (עמ' 299). לעומת החשיבות הרבה שמייחס גנרל צ'ויקוב לבתים, הוא מזהיר בפני תנועה ברחובות, בהצטלבויות ובככרות העיר. את אלה הוא רואה כשטחי השמדה אידאליים לשני הצדדים, שמהם יש להתרחק. מדי פעם הוא חוזר ומטעים: „רחובות ורחבות היו ריקים, והקרבות נערכו פחות מכל מקום אחר ברחובות ובככרות“.

בסכמו את ההתארגנות להגנה הנייחת (להתקפות-נגד נתייחס יותר מאוחר), כפי שהתפתחה והשתפרה תוך-כדי-קרבות, הוא מדגיש: „אבן היסוד להגנה היה צומת ההגנה“ (Center of Resistance), אשר היה מורכב מכמה מעוזים (Strongpoints). אלה היו מבוססים, בדרך כלל, על מבנים חזקים (לעתים מבנה אחד), הבנויים אבן או לבנים; הועדפו המבנים שהיו לאחר שריפה, כדי שהגרמנים לא יוכלו להר-חיק מהם את המגינים באמצעות שריפה ועשן. בין המבנים נחפרו חפירות ללחימה ולקשר, שהוגנו על-ידי מכשולים, והאש תוכננה לחפות עליהן. נקודות אחיזה כאלה נתפסו על-ידי כוחות בעוצמה שונה, החל במחלקה וכלה בגדוד.

ראוי לסכם סעיף זה על ההתגוננות בבתים בסיפורו המאלף של אחד הגנרלים על אחד מפקודיו: „יש לי חייל אחד בשם אלכסיי פופוב. כאשר הגרמנים היו מתקרבים, הוא היה מניח בצדו האחד תת-מקלע, בצדו השני מקלע, ובידו מחזיק רובה. את דימוני-היד פוזר סביבו במעגל. אם התקרבו גרמנים רבים, הוא נעמד מאחורי המקלע. אם התקרב גרמני אחד, הוא השתמש ברובה. אם הצליחו הגרמנים להגיע ממש סמוך לבנין, הוא זרק דימוני-יד. זוהי הדרך בה יכול אדם אחד לעשות עבודתם של חמישה...“.

תוקפנות והתקפות-נגד

צ'ויקוב האמין בעליונות הלוחם הסובייטי על עמיתו הגרמני; לא כיון שזילזל בגרמנים, להיפך; ספר זה הוא אחד המסמכים היחידים שבו מרשה לעצמו מפקד סובייטי לשבח

חיילים סובייטיים בהגנת בית-חרושת



לא פעם את העוצמה הגרמנית ואת הישגיה. אולם בקרבות פנים-אל-פנים מעריך צ'ויקוב יותר את הקנאות הלאומית של חייליו, את שנאתם העמוקה לאויב ואת כוח סבלם שאין לו גבול. ומתוך כך, מלבד הנימוקים הטקטיים המיוחדים לכל פעולה, החליט צ'ויקוב, שעל כוחותיו לאמור את המלה האחרונה בסיומו של כל יום קרב או בסיומה של מערכה. הכונה היתה לשבור את רוח האויב ולהוכיח לו את חוסר התכלית וחוסר התקווה שבלחימתו.

„בסופו של יום או בסופו של קרב אנו עורכים התקפה, אם כי לא תמיד חזקה. אולם, אפילו התקפה חלשה מפחידה אויב תשוש. אנו שמרנו את האויב במצב של מתח ופחד מפני התקפה בלתי צפויה“ (עמ' 148).

אגב קריאה בספר מתבלטים היטב שני העקרונות בהגנה: מערכת העמדות והביצורים למניעת כיבוש שטח על-ידי האויב — והתקפות-נגד, שמגמתן להחזיר שטחים כבושים, להשמיד כוחות אויב ולערער את רוחו.

„העוצמה של כוחותינו מקורה היה בעובדה, שתקפנו גם בזמן שהגנו על עצמנו. התקפות בלתי פוסקות אלה לא רק הקהו והחלישו את התקפות האויב — אלא ממש השמידו אותו“.

התקפות-הנגד היו מסוגים שונים. התקפה-מקדימה לשיבוש הכנות האויב היתה אהודה מאוד על הארמיה ה-62:

„אנו העדפנו לאלץ את האויב לצאת להתקפה לפני המועד שהיה בכונתו. מאשר לשבת ולהמתין שיטיל את מלוא עוצמתו, כאשר הוא כבר מוכן לגמרי“. בנושא זה מספר לנו צ'ויקוב על חלוקי דעות שהיו לו עם מפקדת החזית. מפקדה זו המליצה בפניו להשמיד את כוחות האויב באמצעות אש המגן, כאשר הלז תוקף. „אולם“, כותב צ'ויקוב, „הם לא הביאו בחשבון, שעומק מערך ההגנה שלנו לא היה בכמה מקומות יותר ממאתיים מטר, ובמקומות אחרים לא היה יותר מ-800 מ' עד 1.5 ק"מ. לכן, במקום לסמוך על נסים ועל ארטילריה בלבד, הכינו את האויב בכל מקום שגילינו אותו, ודוקא במקום בו הוא היה מוכן ביותר להתקפה — הרבצנו בו פיסית ושברנו את המוראל שלו“.

באמצעות כוחות משולבים של חי"ר, טנקים, ארטילריה ואויר ערכו הסובייטים התקפות-פתע: „חדרנו אל תוך שטחי ההיר-ערכות של האויב, שיבשנו את תכניותיו, שברנו את ההתקפה והרוהנו זמן“ (עמ' 288).

להיזוק טיעונו בזכות התקפות-נגד מקדימות, מביא צ'ויקוב יומן שנכתב על-ידי חייל גרמני (עמ' 289), ובו תאור הסבל, הפחד, חוסר השינה והרגשת חוסר התכלית בעקבות הפעילות התוקפנית של הגייסות הסובייטיים המגינים.

ציון מיוחד נותן צ'ויקוב למערכת הסיוור הענפה והאמיצה, אשר פעלה בעומק קוי הגרמנים ואשר איפשרה את התקפות-הנגד המקדימות. חוליות סיירים, בעיקר רגליים, עם מכשירי קשר, דיווחו באופן קבוע ושוטף על ריכוז כוחות אויב להתקפה, על תנועותיהם, על כוונותיהם, מקומם ואופים. בשעת הצורך הם שימשו מוצבי-תצפית והפעילו את הנחתות אש הארטילריה על ריכוזי אויב גם בקרבתם המידית, תוך הסתכנות אישית.

כמובן, התקפות-נגד מקדימות לא יכלו לבטל כליל מתקפות

הוכיח להם שזו היתה טעות חמורה. אבידותיהם היו כבידות, ואש האויב עשתה בהם שמות. היה צורך לגבש תבנית קרב שתתאים לתנאי לחימה בעיר.

כך נוצר המיזוג שנעשה במשך הזמן אבן-יסוד לשיטת הלחימה הסובייטית — שיטת „קבוצות-הסער“. בקבוצה לוחמת כזו היו מחלקה עד שתי מחלקות של חי"ר (עשרים עד המישים חייל), שניים או שלושה תותחים נגררים, כיתה או שתיים של פלסים ואנשי לוחמה כימית (עשן). לכל לוחם היו תת-מקלע ומספר רב של רימוניידי (עמ' 6—191). קבוצות אלה אף נעזרו בטנקים, בעיקר לפריצת קירות „בהתקפות-הנגד פעלו הטנקים תמיד עם חי"ר והנדסה. הטנקים ירו ירי בכינון ישיר לקרקור קירות וחזרו למקומותיהם או הוסוו במקומם. במתקפה שלנו בעיר הפעלנו קבוצות קטנות של טנקים (לא יותר מ-5 בכל קבוצה), כי הפעלתם בקבוצות גדולות לא היתה יעילה.“

חשיבות רבה מיחס צ'ויקוב לשמירת התבנית המשולבת של חי"ר וטנקים. „יש לעשות כל מאמץ שלא להתפרק מהתבנית ואם קרתה התפרקות — יש להחזיר את התבנית ולא לחסוך לשם כך במאמצים.“

אחת ממטרות המגינים היתה לפצל את כוח האויב: „הרשינו לטנקים הגרמניים להתקרב עד לעמדותינו ממש, לטנת התותחים ה-נ"ט ונשק ה-נ"ט של החי"ר. בדרך זו הפרדנו בין הטנקים והחי"ר ושרנו את תבנית הקרב של האויב. החי"ר והטנקים הושמדו בנפרד. הטנקים לא יכלו לעשות רבות ללא חי"ר, ובלי להשיג מאומה היו סובבים אחור לאחור שספגו אבידות רבות“ (עמ' 146).

על הניצול הנכון של טנקים, גם במגננה וגם במתקפה, עומד גנרל צ'ויקוב בפירוט בעמודים 307—303.

עמדת-אש בתוך בית



התקפת-נגד סובייטית

אויב מוכנות היטב ורבות עוצמה. טבעי שמתקפה כזו, לפחות בשלביה הראשונים, זוכה להישגים כלשהם.

אולם כאן הופעלו התקפות-הנגד המקבילות ו/או האחרות. על הצלחתן מעיד אחד המפקדים הגרמניים, גנרל הנס דר. לאחר תיאור קצר של הכוחות הגרמניים, אשר רוכזו מכל חלקי החזית לצורך המתקפה, הוא מטעים: „משך היום אמנם הצליחו כוחותינו להגיע אל מספר נקודות על שפת הוולגה, אולם בלילה הם נאלצו לסגת, כיון שהסובייטים ניתקו אותם מעורפם.“

התקפות-הנגד נעשו במהירות על-ידי צוהי-קרב רב-חיליים — „כאשר כבשו הגרמנים יעד מסוים, הונחתה עליו מיד התקפת-נגד של קבוצות-סער. רק לעתים רחוקות החזיקו הגרמנים מעמד מול הסתערות של מטר כדורים ורימונים, כשמאחריהם באים הסכין והכידון“ (עמ' 146).

בניגוד להיערכויות טקטיות מסוימות די מקובלות, לא חשש צ'ויקוב לאפשר לאויב לחדור מדי-פעם אל תוך מערכי ההגנה הפנימיים. הוא הרשה זאת לעצמו בהיסמכו על שני גורמים עיקריים: בעומק היה מוכן מערך-הגנה עורפי, אשר בחלקו היה תפוס ובחלקו מוכן לתפיסה; והגורם השני — מהירות התגובה של גייסותיו, אשר היו מנתקים מיד את הכוח החודר בעורפו ומנחיתים עליו התקפות-נגד בכל מקום שבו הצליח להתבסס.

לסיכום נושא זה, ניתן לקבוע, שאת עיקר הצלחת ההגנה בסטלינגרד רואה צ'ויקוב בזכות הרוח התוקפנית שפעמה בגייסות הסובייטיים ובשיטה העיקשת והבלתי-פשרנית של התקפות-נגד מתמידות על האויב בכל שלבי הקרב והמערכה.

צוטי קרב

בשלבים הראשונים של המערכה בעיר עדיין פעלו הגייסות הסובייטיים בשיטות-לחימה של שטח פתוח. התקפות-הנגד נערכו על-ידי כוחות גדולים וביחידות אורגניות. הנסיון

סובייטית ביום היתה בלתי אפשרית. מטוסים גרמניים חגו ללא הפוגה בשמים הפתוחים ופעלו כנגד כל מטרה מזדמנת. לוא גם קטנה ביותר. דבר זה איפשר לגרמנים להשיג מדי פעם הישגים במשך היום. כדי להימנע מהתקפות מטוסים ומאש ארטילריה, מצאו הסובייטים פתרון פשוט, אולם גועז: הם התקרבו עד כמה שאפשר יותר לעמדות האויב ונצמדו אליו ממש. בקרב צמוד הרגישו הסובייטים עצמם ביתר נוחות. הגרמנים לא אהבו קרב פנים-אל-פנים, ויתכן שלא היו מאומנים בו היטב. המוראל שלהם לא עמד בכך. לא קמה בהם הרוח להישיר מבט בעיני חייל סובייטי.

יחסי הכוחות השתנו בשעות החשיכה. "מה-24 באוקטובר פנו הגרמנים פחות ופחות להתקפות לילה, בהרגישם שה- תוצאות לא הצדיקו אותן. הם ניצלו את הלילה למנוחה ולהכנות. אנו החלטנו שנמשיך לפעול בלילה, תוך שימוש בקבוצות-סער ובהתקפות-פתע מהאוויר ובארטילריה... אנו הרגשנו בחשיכה כבבית" (עמ' 194).

"בלילה, מתוך פחד, היה החייל הגרמני במשמרת יורה צרור מדי כמה דקות, כדי לחזק את בטחונו. חיילינו איכנו חייל כזה, זחלו אליו וחיסלוהו בכדור או בכידון".

ניצול אוכלוסיה ודרגים עורפיים

בגלל המחסור החמור בכוח-אדם היה הכרח לנצל ללחימה את כל המשאבים. עובדי בתי החרושת חומשו בנשק והגנו על מפעליהם בחירוף נפש. הכרחם את המבנים, מעל האדמה ומתחתיה, סייעה לא פעם באלתור טקטיקה מקומית נבונה של ניצול מנהרות ומעברים מיוחדים, אשר הביאה לחסכון גדול באבידות וגרמה לאויב הפתעות וכשלונות ניכרים. נשים רבות התנדבו לשירותים שונים, בעיקר בקשר וברפואה. מלחים ללא ספינות ויחר בעלי מקצוע אומנו במהירות רבה ותפסו עמדות במערכי עומק.

משהחריף המצב, יצאו קצינים ממפקדת הארמיה אל היחידות הצבאיות העורפיות, מחסנים ובתי מלאכה, השאירו בהם רק את המינימום ההכרחי, ואילו את כל השאר הכניסו לעיר. צ'ויקוב מעיד שאנשים אלה, כמעט ללא אימון, נעשו, "מיד עם הגיעם לעיר, לבעלי מקצוע מעולים בלוחמה בשטח בנוי". שילוב הדוק זה של הלוחמים עם האוכלוסיה ושל הדרג העורפי עם הקוים הקדמיים עשה את מגיני העיר לגוש יציב אחד של בטון ופלדה אנושיים, שעליהם נשברה המת- קפה הגרמנית.

סיכום

בספר עוד סיפורים טקטיים רבים. בחינותיהם: סיוה, צליפה, ארטילריה, הנדסת-שדה ושימוש בעשן, טקטיקה של הפעלת טנקים, שיקום טנקים ועוד.

הרעיון המרכזי בספר הוא החשיבות העליונה הנודעת לדמות האדם הלוחם: דמות המתגבשת מאומץ-רוח, מסבילות, מעיקשות, מיכולת הלימוד והאלתור והאמונה בעדיפות על האויב.

ומבחינת היחס בין דמות הלוחם ובין הטקטיקה הנבחרת, ימצא כל מפקד ב"צה"ל ענין בספר.



גם פועלי בתי-החרושת משתתפים בהגנה

יחסי-כוחות ומוראל

באחד הקטעים בספרו (עמ' 308) טוען גנרל צ'ויקוב, שלא היתה אפשרות להחזיק מעמד בתנאי שדה ביחסי הכוחות כפי שנתקיימו בחודשי המתקפה הגרמנית הגדולה בספטמבר-אוקטובר. כיצד בכל זאת החזיקה הארמיה ה-62 מעמד ומדוע? לכך שתי תשובות: א. מיומנות ומקצועיות מאפשרות אף לכוח קטן יחסית (בשטח בנוי) להשיג הישגים רבים, ושתי תכונות אלה התפתחו בארמיה תוך כדי מהלך הלחימה; ב. מוראל הכוחות.

באשר ליחסי הכוחות, כדאי להביא דוגמה אחת בלבד על דחיסת כוחות בגזרה צרה: "14 באוקטובר עם שחר - יום בו החלו קרבות בעלי עוצמה ופראות ללא תקדים. שלוש דיביזיות חי"ר ושתי דיביזיות שריון תקפו את כוחותינו לרוחב חזית של חמישה קילומטרים בלבד!" בצד הסובייטי פעלו בגזרה זו שלוש דיביזיות חי"ר וחטיבת שריון אחת. ההישג הגרמני היה בחדירה לעומק של 800 מטרים בלבד, ואף זאת רק לזמן קצר.

אם יחסי הכוחות ביבשה איפשרו לסובייטים לנהל מדיניות הגנה תוקפנית, הרי באוויר היה המצב שונה בתכלית. השליטה הגרמנית היתה מוחלטת עד כדי כך, שכל תנועת כוחות